Зоряна Стельмащук

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ЯК СПОСІБ ПЕРЕДАЧІ АСПЕКТУАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ БАГАТОКРАТНОСТІ ДІЇ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті досліджуються причини використання конкретизації для передачі значення багатократності дії в англо-українському художньому перекладі. Основними чинниками, що зумовлюють використання поданої трансформації в англо-українському перекладі, є відсутність в українській мові дієслів із таким самим широким значенням, як в англійській мові, різна сполучуваність слів та розходження у стилістичних характеристиках лексичних одиниць двох мов.

Ключові слова: *конкретизація, гіпонімічна трансформація, аспектуальне значення, багатократність дії, ітеративні конструкції, мовні засоби вираження*

Питання перекладацьких прийомів та трансформацій нині є доволі актуальним у перекладознавчих дослідженнях, оскільки виступає чинником, що зумовлює адекватний переклад оригінальних художніх творів, належну передачу референтних і прагматичних значень слів, а також різних аспектуальних характеристик висловлювання. Одним із найпоширеніших прийомів, що його використовують в англо-українському перекладі художніх творів для передачі аспектуального значення багатократності дії, є конкретизація.

Чимало дослідників з теорії та практики перекладу займалися вивченням питання перекладацьких трансформацій, включаючи й конкретизацію [1; 8; 9]. У вказаних перекладознавчих працях досліджувалися суть та види конкретизації, причини та мотиви застосування останньої в англо-українському перекладі художніх творів. Кількісні аспектуальні характеристики дії, зокрема багатократної (ітеративної) дії, також були в колі зацікавлень науковців [2; 7]. Однак наявні праці мали головно мовознавчий характер, обмежувалися рамками однієї мови. Відтак питання конкретизації як способу передачі аспектуального значення багатократності дії в англо-українських перекладах не розглядалось як предмет окремого дослідження, що й зумовлює його актуальність та доцільність дальшого вивчення.

Мета статті – уточнити суть і зміст питання конкретизації як одного з видів лексичних трансформацій у контексті передачі нею значення багатократності дії; дослідити, які саме англійські ітеративні конструкції (конструкції, що передають значення багатократності дії) зазнають конкретизації в українському перекладі; з'ясувати основні чинники, мотиви та причини використання конкретизації для передачі значення багатократності дії в англо-українському перекладі.

В. Гумбольдт та О. Потебня у своїх працях про внутрішню форму слова, зокрема його ознаку, яка лежить в основі номінації, наголошували на різних способах семантичної інтерпретації немовного змісту [9, с. 123]. На думку О. Бондаренка, для кожної мови характерна вибірковість щодо явищ немовного світу (об'єктивно існуючих універсальних понять), які відображаються у свідомості людей [3, с. 14]. Категорія кількості також належить до універсальних, оскільки у всіх мовах так чи інакше представлені мовні засоби, які виражають кількісні характеристики перебігу дії, багатократної зокрема. Однак англійська й українська мови, які є різними за структурою, використовують неоднакові засоби для передачі значення багатократності дії.

Нагадаємо, що багатократність (ітеративність) характеризує дію з позиції її кратності (неодноразової повторюваності). Наявність часових розривів між повтореннями дії, послідовне її розгортання в часі й тотожність виконавця є необхідними умовами реалізації значення [2, с. 5], яке в англійській мові майже не передається за допомогою якогось одного засобу, типовою є комбінація лексичних, граматичних та контекстуальних. Нечасто спостерігається й використання якогось одного конкретного перекладацького прийому – оригінальний англомовний текст зазнає різноманітних лексичних або/та граматичних

© Зоряна Стельмащук, 2009

трансформацій і перетворень. Ці чисельні, якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення перекладацької еквівалентності ("адекватності перекладу") у процесі передачі значення багатократності дії, незважаючи на розходження у формальних і семантичних системах двох мов, називають перекладацькими трансформаціями [1, с. 190]. Англійські ітеративні конструкції заміняються адекватними характерними для мови перекладу засобами та формами вираження значення багатократності дії, наприклад: 1)...until she was able to crawl up to his paper aeroplane and *tear* it *to pieces* [12, с. 23]...коли вона навчилася повзати, і, діставшись до його паперового літака, *пошматувала* його [6, с. 7]; 2) "I *dropped about a thousand hints*, but I couldn"t get rid of him" [11, с. 58]. "Я *разів сто натякав* йому, щоб ушивався, але де там" [5, с. 33]. Так, у наведених прикладах значення багатократності дії передається в англійській мові лексичними засобами (словосполученнями *to tear to pieces* «порвати на дрібні шматочки», *to drop a thousand hints* "натякати сто разів"), а в українському перекладі граматичними засобами (префіксальним дієсловом *пошматувати* та дієсловом *натякати* з числівником-квантифікатором *сто разів*). В українському перекладі, крім лексичної, спостерігається ще й граматична трансформація – заміна іменного присудка дієслівним.

Конкретизація, як уже згадувалося, належить до досить частотних міжмовних операцій з "перевисловлювання" змісту з цільової мови на мову перекладу [9, с. 118]. Досліджуване нами лексичне перетворення отримало також назву гіпонімічної трансформації чи звуження значення. Поширеність саме цього прийому для передачі значення багатократності дії в англо-українському перекладі пояснюється великою кількістю дієслів з широкою семантикою в англійській мові, які не мають прямих повних відповідників в українській мові, а замінюються уточнюювальним конкретизуючим варіантом [8, с. 41].

Існує цілий ряд англійських ітеративних конструкцій (конструкцій, що передають значення багатократності дії), які конкретизуються в українському перекладі. Водночас, лексичні одиниці (переважно дієслова), які входять до складу цих конструкцій і зазнають гіпонімічних трансформацій у процесі перекладу, можуть безпосередньо не виражати аспектуального значення багатократності дії. Останнє реалізується у ширшому контексті цілого висловлювання за допомогою інших засобів або їх сукупності [7, с. 7].

Так, в англо-українському перекладі часто конкретизуються дієслова-присудки, які в поєднанні з іменником (підметом чи додатком) у множині виражають значення багатократності дії, наприклад: 1) ...the brickbat yells that *assailed* him [12, с. 20] ...уривчасті звуки знов *наринули* на нього [6, с. 4]; 2) I slept in the garage the night he died, and I *broke* all the goddam windows with my fist [11, с. 60]. Тої ночі, коли помер Аллі, я ночував у гаражі й *повисаджував* кулаком геть усі кляті вікна [5, с. 34]; 3) They both *laughed* like hyenas at stuff that wasn't even funny [11, с. 58]. Обидва *гиготіли*, мов гієни, і саме там, де йшлося про серйозні речі [5, с. 3]. У першому прикладі англійське дієслово *assail* "нападати, атакувати", яке в поєднанні з підметом у множині *yells* "звуки, крики" має значення багатократності дії і конкретизується в україномовному перекладі дієсловом *наринути*. Таке уточнення характеру виконання дії пояснюється правилами комбінаторики, тобто особливістю сполучуваності слів в українській мові (*звуки* радше можуть *наринути*, аніж *напасти* чи *атакувати*) [8, с. 42]. У двох останніх прикладах спостерігається контекстуальна конкретизація-розходження у стилістичних характеристиках лексичних одиниць двох мов – англійські дієслова *break* «ламати, розбивати» та *laugh* "сміятись" уточнюються в українському перекладі стилістично забарвленими дієсловами *гиготіти* та *повисаджувати;* префіксальне дієслово *повисаджувати* містить також додаткову сему послідовності дій, яка відсутня в англійському дієслові. Такі випадки конкретизації із використанням в українському перекладі стилістично-маркованих дієслів продиктовані бажанням перекладача досягти більшої образності висловлювання та адекватної цільовій мові характеристики персонажа [1, с. 213].

Треба зазначити, що нерідко гіпонімічна трансформація зводиться до додавання диференціальної семи (семи, що відрізняє значення мовної одиниці в мові оригіналу та мові перекладу) [9, с. 132], наприклад: 1) ... he always *kept* in the upper left-hand pocket of his waistcoat the little book in which he put down his engagements [10, с. 10]. ...в лівій верхній кишені свого жилета він завжди *носить* невеличку записну книжку, в якій занотовано, коли і з ким він має зустрітися [4, с. 4]. Тут англійське дієслово *keep* та україн-

ське *носити* мають спільну сему "зберігати, тримати" і в перекладі українське дієслово *носити* містить додаткову диференціальну сему "на собі" чи "при собі". Прислівник частотності *always "завжди"* сприяє вираженню значення багатократності дії.

Англійські дієслова із широкою семантикою give, get, have, take, bring, make, do та інші, які в поєднанні з прислівниками частотності або підметом чи додатком у множині передають значення багатократності дії, також конкретизуються в українському перекладі. Чітка послідовність компонентів висловлювання в англійській мові компенсується ширшою сполучуваністю іменника з дієсловом-присудком. Відтак вибір дієслова в перекладі залежить від прямого додатка і визначається правилами семантичного узгодження [9, с. 131], наприклад: 1)You always *got* these very lumpy mashed potatoes on steak night [11, с. 57]. До того біфштекса щоразу *клали* кавалок наче глевкої м'ятої картоплі [5, с. 32]; 2) We always *had* the same meal on Saturday nights at Pencey [11, с. 57] По суботах у Пенсі на вечерю завжди *давали* те саме – біфштекс [5, с. 32]. У наведених прикладах конкретизація супроводжується ще й зміною синтаксичної структури речення – заміною активних конструкцій пасивними. Остання зумовлена вимогами винятково граматичного характеру [1, с. 210]. Збереження активних конструкцій вихідного речення спричинило б неприродність та незрозумілість висловлювання в українському перекладі. У другому реченні зустрічається також генералізація – детальніша обставина в англійській мові *on Saturday nights* узагальнюється в українському перекладі *по суботах*.

Подеколи конкретизація використовується для передачі українською мовою значення багатократної і тривалої дії, що виражається в англійській мові конструкцією із поєднання дієслова-присудка (Pv) та дієприкметника або герундія (Ving), наприклад: I *spent* the whole night *necking* with a terrible phony named Anne Louise Sherman [11, с. 81]. Цілий вечір *прообіймався* та *процілувався* з однією дурепою, – звали її Анна-Луїза Шерман [5, с. 54]. У наведеному прикладі англійська конструкція багатократної і тривалої дії *spent ...necking* (Pv + Ving) уточнюється мовою перекладу двома префіксальними дієсловами *прообіймався* та *процілувався*, які разом передають значення ширшого за змістом дієслова *to neck*. Зазначимо також, що українські префіксальні дієслова передають чималий діапазон часових, видових та кількісних значень; в англійській мові таке явище не спостерігається.

Гіпонімічні трансформації також застосовуються у процесі перекладу дієслова be, англійських дієслів мовлення say, tell та дієслів руху come, go (включаючи фразові дієслова), які в поєднанні з підметом чи додатком у множині або у складі граматичної конструкції used to +Vinf передають значення багатократного повторювання дії в минулому [1, с. 210-211], наприклад: 1) Then her blouse and staff *were* on the seat. Her shoes and socks *were* on the floor, right underneath the chair [11, с. 213]. Блузка та інша одежа *лежали* на сидінні. А черевички зі шкарпетками в них *стояли* один побіля одного під стільцем [5, с. 130]; 2) "Then I thought of calling this girl *I used to go around* with quite frequently, Sally Hayes" [11, с. 77] "Тоді я вирішив подзвонити Саллі Гейс - своїй дівчині, з якою я досить *частенько зустрічався*" [5, с. 51]. У першому прикладі конкретизація зумовлена особливістю семантичної сполучуваності іменника і дієслова в українській мові: одежа *лежала*, черевички *стояли*, а у другому прикладі звуження значення пояснюється перекладом англійської лексичної лакуни – безеквівалентної в українській мові форми фразового дієслова *to go around*.

Англійські багатократні дієслова (дієслова з внутрішньою семантикою повторюваності, кратності дії) на зразок *repeat, iterate, rehearse, smoke, chew, drip, mutter, nod* та інші самостійно або у складі дієприслівникових/дієприкметникових зворотів також можуть уточнюватися українською мовою відповідно до контексту висловлювання, наприклад: 1) They walked as far as a boat on the Trent and *cows* by the far bank *chewing* beneath tree umbrellas [12, с. 18] І вони йшли, аж поки не побачили човен на річці і *корів*, *що паслися* в затінку дерев на тому боці [6, с. 3]; 2) "*As I smoked* a pipe before going to bed I *turned over* in my mind the possible reasons for which Roy might want me to lunch with him" [10, с. 10]. "*Попихкуючи* люлькою, перед тим, як лягти спати, я *перебрав* у пам'яті всі причини, які могли примусити Роя запросити мене на сніданок" [4, с. 4]. Багатократне дієслово *smoke* "палити" та фразове дієслово *to turn over* "обмірковувати" конкретизуються українською мовою за допомогою префіксального дієприслівника *попихкуючи* та дієслова *перебирати*, які, як уже зазначалося вище, крім значення багатократності дії передають до-

даткові відтінки значення початку дії, тривалості чи послідовності багаторазових однорідних дій.

Отже, переосмисливши наукові праці з перекладацьких трансформацій та опрацювавши фактологічний матеріал ми доходимо висновку, що конкретизація як спосіб передачі аспектуального значення багатократності дії в англо-українському перекладі головно зводиться до заміни англійських дієслів із широкою семантикою конкретнішими українськими відповідниками. Аналіз українських перекладів англійських ітеративних конструкцій дозволив виявити, що в англійській мові аспектуальне значення багатократності дії передається такими структурами: дієсловом-присудком (багатократним, фразовим, широкозначним) в поєднанні з іменником (підметом чи додатком у множині) або прислівником частотності чи способу дії, який передбачає повторюваність дії; граматичною конструкцією used to +V inf; конструкцією із поєднання дієслова-присудка та дієприкметника або герундія (Pv + Ving). У процесі перекладу згаданих вище англійських ітеративних конструкцій українською мовою конкретизації зазнає переважно дієслово. Мовна конкретизація, яка має місце під час передачі значення багатократності дії в англо-українському перекладі, загалом зумовлена відсутністю в українській мові дієслів із таким самим широким значенням, як в англійській мові, вимогами граматичного характеру, розходженням у стилістичних характеристиках лексичних одиниць двох мов та різною сполучуваністю слів в англійській та українській мовах [8, с. 46-47]. Контекстуальна (мовленнєва) конкретизація мотивована не стільки структурно-системними відмінностями між українською та англійською мовами, а чинниками конкретного контексту, стилістичними мотивами (необхідністю завершити фразу, намаганням уникнути повторень, бажанням досягти більшої образності та наочності) [1, с. 213]. Перспективу дослідження становить детальне вивчення інших перекладацьких трансформацій, що використовують в англо-українському перекладі для передачі аспектуального значення багатократності дії.

Література

1. Бархударов Л. Язык и перевод. – Москва: Высшая школа, 1975. – 240 с.
2. Біскуб І. Лексико-граматичне поле ітеративності в сучасній англійській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10. 02. 04 / Львівський національний університет ім. І. Франка – Львів, 2004. – 24 с.
3. Бондаренко А. Семантика предела // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1, – С. 9–16.
4. Моем С. Радощі життя або сімейна таємниця / [Переклад з англійської Легкоступа В.] – Київ: Радянський письменник, 1970. – 174 с.
5. Селінджер Дж.-Д. Над прірвою у житі / [Пер. з англ. О. Логвиненка, О. Тереха, О. Сенюк, Ю. Покальчука] – Київ: Молодь, 1984. – 272 с.
6. Сіллітоу А. Ключ від дверей: Роман / [Переклад з англійської Г. Бушина.] – Київ: Дніпро, 1965. – 387 с.
7. Сидоренко Т. Кількісні способи дієслівної дії в українській мові: Автореф. дис. канд. філол. наук: 10 .02. 01 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова – Київ, 2005. – 14 с.
8. Рецкер Я. Теория перевода и переводческая практика. – Москва: Международные отношения, 1974. – 216 с.
9. Швейцер А. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – Москва: Наука, 1988. – 212 с.
10. Maugham W. S. Cakes and Ale or the Skeleton in the Cupboard. – Harmondsworth: Penguin books, 1991. – 203 p.
11. Salinger J. The Catcher in the Rye. – Moscow: Progress Publishers, 1968. – 248 p.
12. Sillitoe A. Key to the Door. – Moscow: Progress Publishers, 1969. – 470 p.

Reasons of the usage of specification for rendering of the aspective value of multiple action during translation from English into Ukrainian are studied in this article. Among the main factors that cause the appliance of the given transformation during the translation from English into Ukrainian are the absance of proper Ukrainian equivalents for English verbs with broad meaning, different stylistic characteristics and rules of combination of words in two languages.